

Fortælleren som eneboer

Publ. i Kritik nr. 65, 1983. Også publiceret i Legekultur 1996, s. 153-162.

Fortællingen er ikke død. Den er højst uhørt.

Kristian er gammel. Han går og tosker rundt et sted ude i Vendsyssel. Han er op mod de firs. Han har koldbrand i benene. Det ene værre end det andet. »Men man klarer sig, gør man ikke«, plejer han at sige. Og ser vist på én.

Da han var en seks-syv år gammel, stak hans far af. Hans mor blev, såvidt han husker, indlagt på sindssygeanstalt. På den måde kom han til at høre til dem, der blev udliciteret til den lavestbydende bonde i sognet. Til tæsk og arbejde. Som han selv siger: »De kunne ligesågodt have stillet os op ad en mur – og skudt os. Det havde været mere ærligt af dem – og bedre for os«.

En aften var han på vej – derhen. Det var ikke, fordi den stod på tæsk lige den aften. Men han lagde sig til at dø på isen i mergelgraven. Ikke fordi han frøs, men så rejste han sig alligevel og gik videre.

Når han har fortalt den historie med en del svinkeærinder, slutter han: »Som jeg sagde: Hvis de havde stillet os op ad en mur og skudt os, så havde det været mere ærligt af dem og bedre for os«.

Han undlader ikke at lade det udtryk stå i luften, før han lige efter aflader det: »Men man har jo klaret sig alligevel. Det er ikke gået helt skidt. Man kan alligevel ikke have ret meget med i den lille firkant jord, der er til hver én af os. Hvem man så er. Og hvad skidt, vi har det jo godt. Sådan da.

Det skralder af. Skal vi smage på snapsen«.

Som tiden gik undslap han til 20'ernes og 30'ernes kamp for eksistensen. Han rakkede rundt som jernbanebisse, roearbejder, karl, jord- og betonarbejder og en del mere. Sidenhen avancerede han fra skovl og trillebør til dampgravemaskine. Han har grabbet med ved dæmninger, lillebæltsbro, brunkulslejer, store baneanlæg, veje, flyvepladser. Altid på farten, indtil han fik arbejde som maskinpasser på cementfabrikken. Det var dér, bentøjet begyndte at sætte ud.

Da han var 65, fik han aldersrente. Det var kommet til at hedde noget andet. Det forslår lige lidt. Men han har sin sprække. Stadigvæk. Han kan stå og gå endnu. Efterhånden en mester i overlevelse.

»Jo, man har klaret sig, selvom man aldrig fik lært andet end den her i skolen. Ved du, hvad det er?« spørger han og trækker ud i trøjen med to hænder nede over maven, så der bliver ligesom en flad ting inde under trøjen. Det er den lille katekismus. Den skulle læres udenad til konfirmationen. Den var et skridt på vejen til at slippe ud af slaveriet. Ellers har han ingenting lært i skolen, siger han. Der var altid arbejde, der kom først. Katekismussen kom med i marken. Den var det nødvendigt at få sig stavet igennem.

»Men man klarer sig. Det er da ikke gået helt i hundene. Og når man ser på udvik-

lingen her i verden, så er det jo beviseligt, det er ikke dem med de store eksaminer, der er nået længst, det er dem, der slet ingen har haft».

Han ynder at kalde sig den sidste analfabet, især når han har taget røven på én. Det er spot til skade for en belæst stodder. Som for eksempel dengang han fik mig til at bøffe en tier for et par skindluffer. Jeg syntes, det var en god handel. De ville have kostet mindst en halvtredser allerede dengang. Og de var nye. Han havde en pose fyldt med luffer. Den havde været med en trøje og noget andet tøj, han havde købt til ingen penge ved en auktion. Posen havde han kigget ud. Pengene havde han allerede rigeligt hjemme igen. Der var god afsætning på lufferne: *»Folk er lette at tage røven på. Det kan more mig. Du er godt nok næsten for let. Du havde fået dem for en femmer. Det er jo rent overskud nu«.*

»Verden, kan vi godt sige. Det er ikke andet end ét stort bedrag. Og det er lige fra toppen og så til bunden. Og hvis jeg altså..., nej, jeg vil ikke snyde folk. Men hvis jeg kan komme til at gøre den bedste handel, så gør jeg det. For snyde folk, det vil jeg ikke«.

Sådan er det hele vejen igennem. Hans knallert har givet overskud, det samme med fjernsynet, radio, varmeovn, møbler, køleskab, alt muligt. Det er i sig selv morskab at skaffe til veje, og i tilgift lige så mange fortællinger. Dem er der morskab i at fortælle. Den slags forehavender er samtidig nødvendige, hvis han skal holde sig fri – af stat og kommune og kapitalister og socialforvaltning og læger og hospitaler og alle de andre røvcyklister. Kort sagt: systemet. Men dét siger han ikke, de bliver kaldt ved navn.

Det med pensionen er i orden. Den har han mere end ret til. Men han er snydt med den, efter hvad han har arbejdet, og efter hvad andre suger til sig. I øvrigt sætter han sin ære i ikke at nasse på staten – og blive afhængig. Det er også betingelsen for, at han kan klare frisag. Hvis man rækker dem en lillefinger, så har de én. Det, han slås for, er, at de ikke skal få ham. Heller ikke nu. Ingen af dem. Hospitalerne og forsorgen er blevet de farligste, og de bliver desto farligere, jo mere affældig han bliver.

Derfor slås han, daglange kampe med bentøjet – holder sig gående. Skankerne er allerede så godt som til graven. Dødt kød meget af det. Hørelsen er det ikke godt med, og: *»...den heroppe har aldrig været for god, og bedre bliver den jo ikke«.* Alting tager lang tid. Bare det at få lavet mad. Men hvad, tid har han nok af, og noget skal han have at tage sig til.

Hans sprække er den selvhjulpethed og så et hus, han har ude i klitten. Jorden købte han, dengang det var ørken. Den kostede det, den nu koster i skat halvårligt. Huset byggede han selv. Der bor han det halve år. Ud over en månedstid om sommeren er der sjældent andre på de kanter. Knallerten er nødvendig, for han skal til kontrol i Ålborg for at få det rigtige kvantum piller til at fortynde blodet. Og bussen tærrer for hårdt på pengene.

»De har så ondt i røven af, at jeg går alene og tosker heroppe. De vil helst have fat i én. Så er man først færdig. Der er jo alligevel kun et hul, så langt – og så bredt. Jeg havde såmænd været i det for længe siden, hvis jeg ikke havde gået her og snydt dem. Det eneste er, at det bliver noget svært for den, der skal finde mig. Men hvad skidt. Skulle dét være det eneste«.

For et par år siden var han indlagt. Der var stødt noget til med nyrerne. Han kom på den, de kalder geriatrik afdeling. Det sidder i ham som en ydmygelse og en skræk for fortabelse i den afhængighed. Ellers er han uden frygt. Den er gennemlevet, så vidt at han kan leve tværs gennem ensomhed. Det var også ham, der opsøgte mig, engang jeg sad og kukkelurede i et andet hus deroppe. Han skulle se, hvad det var for en mærkværdighed.

At kunne leve med ensomhed, er en del af hans færdighed, en anden slags mester-skab. Også den evne er tilkæmpet af nødvendighed. Den beror blandt andet på at kunne snakke, fortælle og vide om. Der falder ikke et brædt af et hus uden, at han kender historien om det. Og han fortæller saftigt og gerne historier om kvindfolk fra dengang, han stadigvæk kunne blive gal i spektakelfederen, eller hvad det nu er for én. Dét plager ham ikke længere. Knap nok en skindlap igen, lige til at få vandet af.

Men én historie fortæller han aldrig. Den bliver kun lige strejft, eller han viser lidt af den som bivej. Da han havde stedfast arbejde og byggede hus, levede han sammen med en kvinde. Derfor er huset delt i to beboelser. Hun døde pludseligt. En onsdag. Hvordan dét gik for sig, kan nok fortælles. Men ellers er der et hul i historierne om hans liv.

Han kom igennem det. Men som han siger: *»Når man mister sin kvinde, bliver rummet om én mindre«*.

Indtil da havde han lært sig at overleve alene. Så fik han også lært at turde leve sammen med nogen. Og siden blev han nødt til at leve alene. Den, der én gang har rejst sig fra isen, ved, at det heller ikke dur at fryse til, hvis man skal holde sig i live.

Det skulle han og fandt ud af at kunne det i et mindre rum.

Nu går han så i al ubemærkethed og snører dem ved at holde sig gående dér – alle røvcyklisterne.

En dag jeg går op til ham, kommer vi nok engang til at snakke om, hvor elendigt det går med det hele. Han kan mærke, det trækker sammen. Det ender nok med krig, men det er ikke hans problem længere. Det holder hans tid ud. Ikke desto mindre holder han øje med det. *»Nu siger vi, at dig og mig, vi er nogle af de rigtig store kapitalister. Du er Nixon (jeg er som regel de dumme), så er jeg ham der Rockefeller. Så laver vi et møde. Det går jo skidt. Hvad skal vi gøre? Så siger du, du er jo Nixon: Hvad med en rask lille krig, siger du så. Det har virket før. Nej, siger jeg så, det kan vi aldrig have styr på, man ved aldrig. Nej, vi må hellere klemme dem noget mere. De kan klemmes meget endnu. Sådan og sådan. Men det går jo kun til en tid. De kan jo ikke komme af med deres lort. Det er snart gæld det hele. Og hvad så? Det går ad helvede til«*.

De har vist i TV-avisen, at K.B. Andersen har været nede ved shahen og låne penge til Anker Jørgensen. *»Men hvad skidt. Lad bare Anker Jørgensen have pengene, jeg har tiden«*. Så fortæller han om, at han gik gennem plantagen forleden dag. Der gik nogle bilspor ind et sted. Han skulle jo se efter, hvad det nu kunne være for noget. Tid er der nok af. Det var en eller anden, der skulle have smidt sit affald. Utroligt, hvad folk smider ud. Og lige så utroligt, hvad de giver penge for. Der var en plæneklipper, én af dem med motor. Den så helt fin ud. Han tænkte, at den kunne måske bruges. Så den trak han med sig. Det gik

småt. Bentøjet er ikke til det, men det gik. Hjem fik han den. Der var endda benzin på tanken. Den kunne ikke gå, men han kendte jo noget til maskiner og undersøgte den. Det tog vel en times tid. Der manglede en møtrik et sted. Han fandt én, der kunne passe. »Og se græsset der. Hvad siger du så?« Det var første gang, det havde været klippet. Første gang nogen sinde. Og med motorplæneklipper. Hvem skulle have troet, at han skulle få sådan én? Og hvad havde det kostet ham? Et par ture for at få den hjem. Det var det værste. En times tid for at finde fejlen. »Som jeg siger: Anker Jørgensen har pengene. Men jeg har tiden«.

Dengang han solgte sin tid og sin kunnen, gjorde han også sit med det. Forholdt sig til den nødvendighed. Skal man tro ham selv, var han ikke af de ringeste gravemestre. Han var i det mindste så god til de maskiner, at han fik et par af dem til at gå i en passende eksplosion, da de blev sat til at lave bunkers til tyskerne. Hændeligt uheld – videre kunne de ikke komme med det.

»Men nu er det, som jeg siger. Nu er vi vant til at være dernede, hvor de vil have os. Og vi laver ingen optøjer eller noget. Men det kan godt ske. Vi har jo fået så meget herind i landet. Og hele det arbejdsløshedsfolk, vi har. Der skal såmænd ikke ret meget til for at rulle det op i et stort plan. For er der nogen, der er dumme, så er det mennesker«.

Nu kan vi bare gå her udenfor. Hvis dig og mig, vi stod her udenfor ved siden af cementbanen, og så begyndte jeg at pege derop. Du kigger også, og vi bliver ved. Så varer det ikke længe, inden der står fyrretyve mennesker og kigger og ser, om de

kan se. Vi går vor vej. Og så står hele den dumme historie dér og kigger. Men sådan er mennesker. Mange af dem. Får.

Det er også det, jeg siger: Menneskers tilværelse. Når jeg husker tilbage, så gik vi med store træsko – træ-træsko – med jernringe under. De var helt tykke under fødderne med jernringene. Men så dem, der var en klasse over vi andre, de havde sørme fået franske træsko med læder henover. Men så nåede vi også det stadie, at vi fik franske træsko. Så fik de sko. Det var der ved min konfirmationsalder. Jeg tror nok, jeg blev konfirmeret i sko. Men det er altså fra den tid. Vi fik sko. Så fik de sgu lange støvler. Og så fik de cykel. Det var ikke ret mange, der havde en cykel på den tid, og dét fik de store. Efterhånden så var de små kommen efter. Så fik de cykel. Men hvad fik de store så? De fik en bil. Og sådan er det så gået. Nu har de små fået en bil. Og nu får de store en flyvemaskine. Dér er vi ikke nået op til, at det er allemandseje endnu.

De er altså kommen så vidt, så nu kan de svæve rundt i himmelrummet. Det er vi altså ikke kommen endnu. Men det er sådan, at vi efteraber. Hele tiden der opad. Og det hele tiden. Og vi har efterabet hele vejen opad. Det har vi. Og vi bliver ved. Vi bliver ved«.

Hans fortællinger er ligesom hans handeler, hans reparationer, hans orden på husholdet, på dagligdagen og dens gøremål. Det er alt sammen færdigheder og redskaber for hans livsopholdelse – og frihed. Og sådan forholder han sig til dem. De er ikke døde, pligttagtige, sure mekanikker. Når han tænder for gassen, tænder han gas. Han ville selv foragte udtrykket kunst i den forbindelse.

Mønstrene i gøremålene er så enkle og robuste, at de rækker langt ind i koldbrand

og affældighed. Og selv dér i et formindsket rum, er de betingelsen for en frihed.

Tag hans øl for eksempel:

Han har nogle øl stående, til, når der kommer nogen. Hans ben klarer ikke øl. Det får blodet til at levre i dem. Øllene står i en kasse nede i graven i garagens gulv. Hullet er meterdybt med planker over. Han kan ikke nå øllene ved at række ned efter dem, som han kunne engang. Det dur ikke længere at skulle bukke sig ned sådan. Derfor har han sat en snor i kassen. Snoren er fæstnet til en stolpeende oppe i gulvhøjde. Han kan frigøre den med håndtaget på stokken og så hejse kassen op på gulvet. Men kassen er tung. Trækket gør ondt. Derfor er dét system kombineret med et andet. Det består af en plastikspand, der står oven på kassen. I spanden er der op til syv øl. Den er let at hejse op ved hanken og let at få tag i med stokken. Så behøver kassen kun at komme op, når spanden er tom. Og der er alligevel altid en kælderkold at byde på. Ingen kan sige andet.

Jeg prøver somme tider at lure mig til at tage de bajere, når vi skal have en enkelt. Jeg kan jo bare bukke mig og snuppe dem op direkte. Det vil han ikke have. Han kan selv og vil selv. Han kan lide udførelsen af sit nummer, vise det. Det gør ondt ad helvede til, når han står og hejser op med stokken, selvom han har tav'et. Det er noget i sig selv, ikke bare mekanik.

Det systems formål er at kunne byde på en bajer. Det hører med til samværet, at det skal sættes i værk. Øllene skal bringes til veje. Det er sagen. For selskabs skyld kan det så godt gå an med en enkelt. Den kan han gå af sig.

Som nu her i sommer: Han havde for en gangs skyld lejet de tomme rum ud til

nogle svenskere. De havde faet adressen af strandfogeden. Vi sad allerede med en bajer udenfor. De skulle have én med. Der kom jeg ham ligegodt i forkøbet. Han var bænket. Så jeg fik chancen for at hente øl op. Men han åbnede dem selv med skovlen. Så sad vi der og kunne spille danskere for systemfolket. De fik godt nok lange ører, da han berettede om, hvordan han var Danmarks sidste analfabet – i modsætning til mig, der nærmest levede af ene bogstaver. Ørerne blev længere endnu, da han kom til det med bentøjet og om, hvordan de var ude efter at få ham indlagt. Øjnene på dem blev også stivere og stivere. De forstod ikke rigtigt. Så trak han op i buksebenet. Det tog et par sekunder eller tre, før de kom i tanker om at synke det øl, de lige havde hældt i munden. Øjnene faldt mærkværdigvis også på plads, da de svælgede.

Grundlaget for det, han foretager sig, er gentagelser, færdigheder, der tages i brug og sættes fri i improvisation, ligesom i hans historier.

Det er ham mindst lige så meget om at få tingene udtrykt, som om at få dem sagt. Til det brug har han stående vendinger. De er ikke blot støttestokke eller pointer. De er fortætninger og samtidig knaldefekter. Og dem er man tit bedst tjent med at fyre af som optakt, så er sagen sat på spidsen straks. Han omtaler ikke blot begivenheder, han fortæller dem. Det betyder, at han i lige så høj grad forholder sig til udtrykket og situationen som til det, historien handler om. Eller rettere: det er ligesåvel samværet og udvekslingen dér, det handler om. I det stykke er der tale om en vidt dreven forarbejdning, færdighed og forholds måde.

Hans byggesten kan være hele forløb, episoder, bestemte måder at fortælle på, faste fraser og ord. De rækker fra de mindste elementer til hele strukturer. De ligger som et disponibelt forråd af råstoffer og værktøj. Og det er aldrig det samme, der kommer for dagen. Ingen har set enden på det lager. I forarbejdningen indgår sagerne i forskellige sammenhænge og med forskellige koblinger og krydsninger alt efter lejlighed, indskydelse og behov. Men det forarbejdede, den talestrøm, der kommer ud af det, fastholdes i et felt. Historierne bliver mønstergyldige eller fabelagtige som den om tiden og pengene og systemet. Grundelementerne, konstruktionen og den erfaring, det er bygget af, står til rådighed for andet end motorplæneklippere.

Historierne er ikke låst. Kendsgerninger binder, men derudover er der frit slag. De er ikke historier i gængs forstand. Der er nærmere tale om et væv af historier, i princippet uden begyndelse og ende, men spundet om svingpunkter.

Min gengivelse af fortællingerne falder enstrenget og anslagsvis ud. Sådan er de ikke, dér hvor de fortælles. Der bliver de færdsel i et landskab, hvor nogle af bivejene også befærdes, såvidt som baggrunden for hovedhistorien gør det nødvendigt, eller fordi der pludselig dukker et bemærkelsesværdigt fænomen op som skal beses lidt nærmere – en person for eksempel, som han eventuelt ikke har truffet i 50 år, måske heller ikke inde i hovedet. Nu er han her ude i snakken. Der skal hilses lidt på i forbifarten. I trafikken på fortællingens vejnet indtræffer den slags indianermøder, ikke så sjældent.

»Det er som jeg siger: Man kender ikke dagen før værtshusene lukker«.

På vej hen i en historie, om en entreprenør, der lige er krakket nu her, og som lavede noget fusk med arbejdskraften for statspenge lige efter krigen – da kom han lige vejen om ad fattigdommen i 30'erne, og en bonde i Sønderjylland, der havde et par gode grise. Han købte de to svin af ham. Han fik dem slagtet, og parteret og solgt videre til de andre 80, der arbejdede i mergellejet. Svinene kostede ham 30 kr. Han havde 35 kr., da kødet var fordelt. *»Hvor meget flæsk tror du, du kan få for 35 kr. i supermarkedet. En stump som sådan. Og så er det på tilbud«.*

Jævnside med de bevægelser i forskellige gangarter og med forskellige transportmidler går den aktuelle situation for sig – den, vi sidder i. Den hægtes ud og ind af historien, også den bliver fortalt. Således forbindes fortællingens emne med det liv, den virkelighed, der er nu, her. Fortællingen er et forløb, et rum hinsides, for eksempel i fortiden. Men den er samtidig en bro til nutiden, dér hvor vi er. En bro mellem hans liv og mit. Fortællingen er det værktøj, hvormed samværet bygges.

Han tilvirker livsfornødenheder. Det gør han også gennem fortællinger. Gennem dem iværksættes samværet selv og det indhold, den erfaring, dét syn, den forholds måde, den metode, der er i dem. Fortællingerne bliver en metode til at fragte erfaring og udtryk og til at fremstille sammenhænge i det liv han kender og genskaber. De er udtryk for verdens og menneskelivets bevirkelighed. På trods af og i kraft af nødvendighederne.

Fortællingerne er formet, men de er ikke frosset i endegyldig form. De er et fletværk af strømme, der pulserer i typiske mønstre, uafsluttet, i bevægelse, i live. Al-

mindelig snak og »sludder« er det stadig væk.

Deres fortæller lever alene, afsondret. Måske er det derfor, det er nødvendigt for ham at fortælle og derved at forvalte den varme, der opstår, når fortællingerne frembringes. Fortællingens livsbetingelse og dens værk er fællesskab.

I disse tider, hvor der er gået koldbrand i fællesskaberne, er den her fortæller gået i énrum og overvintret. Det er der kommet et mødested ud af, hvor hans tale-gaver ligefrem kan få det til at løsne sig i hovedet og lemmerne. Man kan få flækket fjæset på hinanden i et godt grin. En sjælden gang så grundigt, at man lige kan lade sig mærke med den gråd, der er gemt hen. Det er ikke alting, der skal siges. Man går jo heller ikke og letter på jorden for at holde øje med om frøene nu også gror. Ikke alle gåder skal gættes. Ikke alle nødder skal knækkes. Der skal også nogen til at spire.

Der skal tit solide slagnumre og somme tider håndfaste kneb til for at bringe så megen fiktion til veje, at omstændighederne

bliver tørt op, og det rette klima for fortællingen indfinder sig. Den slags tricks kan han sin del af. Oven i købet har han den trumf altid at være den, der er tung-hør. Så kan en anden en være den, der skal være lydhør.

En af de første gange jeg besøgte ham, om ikke den første, da må jeg have siddet noget fraværende, for sløv måske, har måske siddet og sagt, ja, et par gange ud i luften, mens han snakkede videre. Hans snak standsede. Så siger han: *»Dig er der ikke meget ved at snakke med«*. Man hørte noget. *»Hvad siger du«*, spørger man så. Og da man så ser over på ham, sidder han og ser lige på én. *»Dig er der ikke meget ved at snakke med«*, siger han igen. Det er lige det kvabber i én over alligevel at have hørt rigtigt. Man glør igen. Han tier tilstrækkeligt længe til, at man når at veje sig på vægten. Så siger han:

»Nej, vi er jo alt for enige«.

